

a) Om motiven fungerade som tecken eller koder igenkännliga av alla, vilken funktion fyllde då texterna? Kan det ha funnits något magiskt, rituellt att vid varje scen återge de heliga texterna (motsvarande ristandet av runor på sten och på redskap av trä)?

b) Kan texternas oregelbundenhet i stavning, användandet av versaler och gemena på något sätt fungera i en ledtrådsanalys för att bestämma målare, tid eller förläggare?

c) Felaktig stavning förekommer regelmässigt. Avslöjar detta att målaren skriver på dialekt, att han är slarvig i kopieringen av texter eller rent av i Johannes fall, att han skulle ha varit dyslektiker? I så fall skulle han kunna läsa i Bibeln, men kanske inte klara av högläsning framför prästen. Det ligger inte inom avhandlingens ram att behandla dessa problem, men de vore intressanta att få belysta i framtida studier av bonadsmåleriet.

Johannes utveckling mot en innerlig varm religiositet är ett bärande tema i avhandlingen och Berglin försöker utreda det mångtydiga begreppet fromhet. Länge gällde Hilding Pleijels tes om en existerande blandreligion. Den primitiva folkfromheten, den officiella lutherdomen och vissa reminiscenser från den katolska läran skulle flutit samman i en fredlig samexistens. Berglin ifrågasätter detta harmonitillstånd och anlägger ett konfliktperspektiv mellan folket/bönderna å ena sidan och överheten/kyrkan å den andra. Argumentet för ett sådant synsätt är böndernas konservativa fasthållande vid de gamla bonadsmotiven vilka överensstämde med de äldre kyrkomålningarna och som under 1700-talets lopp övermålades och ersattes med pietistiskt inspirerade bilder i kyrkorna inte minst inom bonadsregionen. Detta var, menar författaren, något som kyrkobesökarna reagerade mot, såsom varande nytt och ovant. Detta verkar psykologiskt trovärdigt. Men om å andra sidan pietistisk fromhet var något som anammades av folket, och med tanke på att Johann Arndts böcker om den sanna kristendomen under 1700-talet kom ut i ett trettiotal upplagor och därmed utgjorde den folkliga uppbyggelseboken framför alla andra enligt Pleijel, är det paradoxalt att folket inte skulle anammat den bildvärld som presenterades i hans böcker.

Intressant är iakttagelsen att de dramatiska bibliska motiven var något man med envis konservatism höll fast vid av tradition och vana i sina hem, när man inte längre fick se dem i kyrkan, som blev allt fattigare på figurer för att slutligen helt vitmenas. (Man kan jämföra med motståndet mot det abstrakta måleriet inom mo-

dernismens konst och människors förkärlek till den realistiskt föreställande konsten.) Däremot är det inte troligt att den gammaldags bildvärlden av överheten, dvs. kyrkans män, skulle betraktats som utslag av papism. Som belägg nämns den höga frekvensen av Mariabilder i bonaderna, men här är det ju inte alls framställningen av madonnan med barnet, som brukas i den katolska kulten, utan Maria insatt i en kontext av miljö och händelser.

Tendenser till övertolkning är det också när författaren vill påvisa förfromligandet i vissa av Johannes bonader med att Josefgestalten förlorar sin toppluca och istället framställs mera värdigt som barhuvad i scenerna i stallet. Här är det nog författarens nutidscentristiska uppfattning om detta plagg såsom något löjväckande som spökar. Under 1700- och 1800-talen var det ett högst normalt och alls inte ovärdigt plagg att bära inomhus av husbonden även vid festliga tillfällen.

Det är tacksamt att det sydsvenska bonadsmåleriet till slut, ett halvsekel efter det att dalmåleriet uppmärksammades med Svärdströms avhandling, begåvas med en akademisk avhandling. Att det dröjt så länge är alls ingen nackdel – tvärtom. De frågor och problem som Berglin ställer berör den individuella konstnärens förhållande till beställare och omvärld och skulle inte formulerats om avhandlingen skrivits för några decennier sedan. Författaren har inte väjt för att till ett stort, svårtillgängligt och bokstavligen ohanterligt material ställa frågor som kräver djärva hypoteser och mödosamma detaljstudier för att besvara. Elisabeth Berglin har dessutom på ett trovärdigt sätt lyckats gestalta en av vår folkkonsts stora målare och gett en övertygande, bitvis gripande, bild av hans livssituation, hans tankevärld och samhället han verkade i.

Eva Londos, Jönköping

Carina Kullgren: *Ack Värmeland. Regionalitet i diskurs och praktik*. Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet. 2000. 236 s. English summary. ISBN 91-628-4176-9.

Regionalitet sett som kulturell och historisk konstruktion ingår i ett större forskningsfält med stor aktualitet och relevans, intellektuellt såväl som politiskt. Nationsbyggande, multikulturalism, identitetspolitik, genusforskning samt plats- och landskapsstudier överlappar i fältet som följaktligen också blir präglad av att mycket blir skrivet, av stark teoriutveckling men också

av återanvändning och cirkulation. Göteborgsetnologen Carina Kullgren har dock lyckats väl med att finna etnologiskt berikande och nyskapande ingångar och ett självständigt förhållningssätt i sin avhandling *Ack Värmland. Regionalitet i diskurs och praktik*. Den är skriven med syftet att ”analysera hur föreställningar om värmländsk regionalitet konstrueras, i vilka sammanhang dessa aktualiseras och används, hur de förändras över tid, samt vilken kulturell betydelse de kan ha”.

Värmland och konstruktionen av det värmländska rummet studeras främst som narrationer, som det tal eller de berättelser som människor utbyter och delar med varandra. Narrationer uppstår och existerar i särskilda situationer men är baserade på att det finns någonting bakomliggande gemensamt som gör att de är begripliga för de inblandade. Kullgren ser därmed inte berättelser som avbildningar av social verklighet, utan hävdar att social verklighet är narrativ ”till sin natur”, alltså baserad på gemenskap i språk och berättande. Vårt förhållningssätt till det sociala blir därmed ett etiskt förhållande. I berättelser utformas förslag, ideal, tolkningar och anspråk som människor förhåller sig till etiskt, som de upprepar och/eller förändrar genom avståndstagande.

Det narrativa är föremål för lejonparten av inledningens teoretiska diskussioner vilka utvecklas metodologiskt mot hur en diskursanalys, en tolkning, en kulturanalytisk avkodning kan genomföras i ett studium av sociala identifikationsprocesser. De subjektiva förhållningssätten, brytningarna, ställningstagandena och de kommunikativa processerna utgör viktiga ingångar. I kodläsningsmetodik ingår också att analysera texterna som retorik. *Narrativa former* ses främst utifrån Hayden Whites metahistoria, vilken har inspirerat Kullgrens förståelse av narrationers logiska uppbyggnad utifrån en kombination av temporala linjer, spatiala sammankopplingar och slutligen genealogiska, dvs. familje- och släktskapsmetaforiska relationer.

Narrativernas produktionsvillkor problematiseras också i inledningen. Kullgren tar här ställning till en vidgad analys som inbegriper de sociala, politiska och ekonomiska förhållanden som omger de komplexa relationerna mellan mångfalden av diskurser och praktiker i olika tider. Ulf Hannerz bild av hur kultur skapas i ett flöde mellan livsform, sociala rörelser, marknad och stat är viktiga för att balansera narrativitets- eller diskursperspektivet i denna avhandling. I brännpunkten mellan dessa nivåer, eller mellan det sociala, symboliska, ideologiska och materiella, vill Kullgren stu-

dera de av ojämna styrkeförhållanden präglade flödena av norm- och meningsskapande budskap.

En konkretisering av flödesmetaforen är de skriftliga spår dessa lämnat. I det mycket rika flödet av texter om Värmland har Kullgren, i likhet med många etnologer, ett förhållande till källor som präglas mer av analytisk erfarenhet och praktik än av behårda urvalsprinciper. Önskan om variation utifrån såväl tids- som kategori-aspekter har dock präglat källvalet. Eftersom det till största delen handlar om diskursanalys består källorna huvudsakligen av tryckt material. Således är skönlitteratur, topografiska skildringar, tidningar, tidskrifter samt material från turiströrelsen respektive turistindustrin dominerande, kompletterat med Internet- samt arkiv- och uppteckningsmaterial.

Tidsavgränsningen, i princip, från 1800-talets slut och fram till idag, täcker ett skede under vilket det funnits en stark upptagenhet med att ”berätta Värmland”. Det är ett rum med betydelse över tid, även om betydelsen inte är lika stor för alla och inte i alla situationer. Det finns en spänning i texten mellan antiessentialistiska påvisanden av variation och godtycklighet och konstateranden av en trots allt rådande stark kontinuitet.

I kapitlet Värmländska landskap behandlas definitioner, avgränsningar och genealogiska aspekter av landskapsbegreppet. Såväl det vetenskapliga analytiska begreppet som den specifikt svenska betydelsen av vår landskapsindelning – som trots att den saknar varje administrativ betydelse är högst kulturellt meningsfull och livaktig – skiljs ut och diskuteras. Det förblir trots allt lite oklart hur de olika landskapsbegreppen förhåller sig till användningen av ordet landskap i brödtextern.

Diskussionen kring de olika narrativa eller retoriska genrer och tekniker som Kullgren urskiljer som återkommande när Värmland avgränsas och karaktäriseras tillhör avhandlingens mest intressanta delar. Genomförandet av en Hayden White-inspirerad metaforanalys är nyskapande inom etnologifältet. Hur avgränsas och definieras Värmland i berättelserna? Kullgren skiljer på gränsnarrativer som anger form och kriterier för avgränsning, och kärnnarrativer som fokuserar innehållets essens och karaktär. Som en kärnnarrativ får ”förkroppsligandet” eller personifierandet som ett sätt att naturalisera landskapet räknas. I denna retoriska teknik görs landskapet antropomorft. Det blir ett subjekt med ett livslopp, t.ex. i Selma Lagerlöfs skildring av sjön Fryken, som liksom börjar sitt liv i lekfull barnslighet uppe i norr, blir en idog och sträng mogen

man i Mellanfryken och dör av åldersomssvagheter när den når Väneren. Det förmänskligade landskapet skildras som man eller kvinna, barn, mogen människa eller åldring. Gärna som en far eller mor som tar hand om sina invånare i en familjegemenskap. Landskapet ses ömsom som drömmande, ömsom som aktivt, som ostyrtigt eller auktoritativt. Det är ett levande subjekt med förmågan att påverka sitt öde och sina invånare. Dess delar metaforiseras som olika organ vilka tillsammans bildar en kroppslig helhet, och man har förstås debatterat vilka bygder som utgör hjärta respektive själ.

Berikande mångfald rubriceras en annan kärnarrativ om Värmland. I denna består det karaktäristiska för Värmland i att vara "ett Sverige i miniatyr", med allt vad besökaren kan önska sig (utom kalfjäll), en provkarta, en metonymi för hela Sverige. Det är det allmän-giltiga och universella, inte det exotiska, särpräglade som framhävs. I de äldre narrativen sätter detta ofta Värmland i toppen av en nationell landskapshierarki där landskapet blir ett slags fullkomligt paradiset, ett evigt Eden. Gränsnarrativen lyfter istället på olika sätt fram Värmland som gränsland och periferi, som särart och åtskillnad i förhållande till någonting annat. Här är relationen till staten viktig. Staten ses som mer eller mindre förtryckande och dess auktoritet relativiseras gärna genom den geografiska närheten till Norge. Det historiska sambandet med Norge-Danmark och även med Götaland, genom att Värmland ses som historisk utmärkt till Västergötland, lyfts gärna fram. Trots att Värmland är en del av Svealand går den skarpaste och mest oöverstigliga gränsen österut, alltså egentligen mot statsmakten.

Två utpräglade 1900-talsgenrer är dels en vetenskapliggörande detaljriktad berättarform där variationerna i regionen, det må vara i dialekter eller i etnologiska fenomen, får sin utbredning karterad och detaljgranskad. Genom en metonymisk logik blir ändå helheten Värmland framlyft, eftersom den lilla delen på olika sätt kommer att representera den stora helheten. Den andra 1900-talsgenren ser Värmland som ett produktionslandskap. Skogarna och järnet, naturtillgångarna och det välstånd de alstrar ses då som den värmländska essensen. I det postindustriella samhället estetiseras dock även produktionslandskapet eftersom turismen, jämte IT och utbildning, ses som framtida huvudnäringar. Kullgren visar också på hur det parallellt med estetiseringen av naturlandskapet som upplevelse och rekreationssfär uppkommer en etisk diskussion om skogar och naturtillgångar. I detta välskrivna

och flödande kapitel kunde man ändå önska att Kullgren, både för sin egen och för läsarens skull, hade varit tydligare med att koppla samman de metodologiska grundvalarna och de analytiska akter som genomförs. De briljanta tolkningarna i kapitlet Värmländska landskap flyter fram anspråkslöst och okonstlat och framstår därmed vid första påseendet mer som empirisk bakgrundsteckning än de solida kulturanalytiska bragder de är.

Avhandlingens undertitel talar om ett studium av regionaliteten i diskurs och praktik. Kullgrens intresse för praktik och materialitet kommer till uttryck i kapitlet Kommunikerad gemenskap, som beskriver regionalitetens institutionella förmedling samt delvis också i det följande kapitlet, om brukssystemet som metafor för det värmländska, med begrepp som klass och produktion som analytiska kategorier. Det institutionella perspektivet behandlas inte med samma tyngd som diskurs- och narrativitetsaspekterna i inledningsdiskussionerna, där hävdas diskursanalysen och att social verklighet är narrativ till "sin natur". Det intresse för materialitet och konkreta institutioner som ändå kommer till uttryck i det faktiska arbetet känns dock väl grundat och genomfört, med den institutionella ansatsen som ett tankeväckande tillskott i etnologiframmen.

Det tredje kapitlet behandlar alltså de institutionaliserade former i vilka narrationerna spridits och förmedlats i sammanhang och rumsligheter som är för omfattande för att kunna bäras upp av direkt social interaktion. Ulf Hannerz kategorisering av kulturellt meningsskapande som en dialog inom och mellan livsform, stat, marknad och sociala rörelser tillämpas här exemplifierat genom fyra utvalda områden.

Två av områdena behandlar modernitetens spridning av varor och deras förknippning med platser innanför och utanför den egna regionen samt den nya rörligheten i rummet via ny transportteknologi. Dessa fenomen studeras båda utifrån etnologiska frågelistor från perioden 1930–1950. Det konstateras att dessa områden inte är direkt bundna till regionala tolkningsmallar, men att de lätt lånar sig till ett tal om platser och till tolkning av varierande grad av värmländskhet. Det kunde gälla massproducerat köpetyg försålt av västgötagknallar, amerikanska plogar kopierade som Arvikaplogar eller det kraftigt vidgade rum och nya kontakt-riktningar som Fryksdalsbanan medförde. Den ökade cirkulationen av varor och människor innebar att nya föreställningar om särart och rumslig identifikation kunde produceras.

De sociala rörelserna representeras av hembygdsrörelsen och de ungdomsmöten denna arrangerade under en följd år, 1904–1947. På dessa samlades stora mängder deltagare för att lyssna på välkända talare från den värmländska kultureliten. Lokalpress och lokalradio står här också för en landskapsidentifikation. Denna baserar sig till stor del på vad Kullgren kallar en lapptäckeslogik, i vilken relativt obetydliga delar tillsammans skapar en helhet, eller på att delarna får föreställa, förkroppsliga eller personifiera helheten: En liten men framgångsrik ort får representera en aspekt av Värmlands goda sidor, en stor bygdens son, brukspatron eller lokal politiker får representera det goda samhället.

Alla dessa institutionellt förankrade aspekter av regionen tjänar med Benedict Andersons uttryck som ”indirekta belägg” för acceptandet av en föreställning, nämligen att det råder en samtidighet och parallellitet i existensen av alla de människor som lever i en rumslig enhet som för stor för att upprätthållas med direkt interaktion och personlig kunskap och kontakt. Att den föreställt en homogen gemenskap som en nation eller region utgör, döljer – och är avsedd att dölja – befolkningens heterogenitet är en utgångspunkt för kapitlet som behandlar den i värmländsk regionliten ofta använda bilden av järnbruket. Bruksandan och brukskulturen är bilden av ett helt samhälle, med skilda kön och klasser. I en underhållande och utförlig analys av vad man skulle kunna kalla Sven-Ingvars-mytten visar Kullgren hur en värmländsk framgångsmyt kan se ut, hur arbetarpojkar från bruket erövrar Sverige och moderniteten, men ändå förblir fast rotade i sin bakgrund av hederligt äktvärmländskt folkhem. De problematiska och med tiden alltmer kritiserade bruksmetonymierna med deras förvirrande diversitet har i sen tid utmynnat i att man istället talar om en Värmlandsanda.

Könets, framför allt det kvinnligas, konstruktion i det värmländska, från Majorskan till Monica Zetterlund, är den andra tyngdpunkten i kapitlet. Bruksmetaforens styrka, med dess patriarkala, familjeinriktade tolkningsmallar, är kanske en anledning till att de regionala narrationerna ofta diskuterar den värmländska kvinnan. Gärna skildras hon som ett naturväsande. Nära naturen, omedveten och utan intentionalitet kan hon skildras som vild, otyglad, livlig, eller som ”ett lingonris satt i ett cocktailglas”. Men i traditionen finns också gott om andra starka kvinnor som har varit viljestarka, självmedvetna, dådkraftiga och dessutom rika. Den värmländska traditionen tycks fordra dessa

amasoner. De är tacksamma att berätta historier om. Dessa senare ”nådor” (de är ofta herrgårdskvinnor) vars styrka och handlingar gör att saker blir utträttade, utsätts förstås för ironi och elakhet i berättandet. Kullgren ser dock också en annan sida av detta, och menar att de värmländska narrationerna trots allt ger visst utrymme för ett könsteoretiskt intressant rollspel och ett lekfullt förhållande till såväl klass- som könsnormer.

Bilden av värmlänningarna, av landskapets innevärdare, är en seglivad enhetlig bild, vilket illustreras med exempel från skiftande tider. Även i tider när beskrivningar av folklynnen och nationalkaraktärer har stått mycket lågt i kurs för övrigt, så har man inte dragit sig för att slå fast den värmländska nationalkaraktären som går ut på att värmlänningar är vänliga, glada, trevliga, skojiga, finurliga, stolliga. Tidigare relaterades ibland dessa egenskaper till att rasblandning skulle vara signifikant för Värmlands befolkning, och detta ”berikande mångfald”-argument som vi såg i avsnittet om den värmländska naturen återkommer också idag. Värmland lanseras nämligen som ett sedan länge mångkulturellt samhälle med en kulturellt betingad öppenhet för att ta till sig det främmande.

Kapitlet Regionalitetens konjunkturen diskuterar hur regionaliteten mobiliseras utifrån variationer i de historiska, politiska och ekonomiska situationerna, vilka innebörder som aktualiseras och vilka grupper och intressen som gör denna mobilisering. Den exilsituation som Värmlands nation i Uppsala utgjorde var en viktig tidig grogrund för konstruktionen av det regionala. Det folkliga, okonstlade och demokratiska lyftes då fram av herrgårdspojkar och prästsöner. Att just studenter ofta är de som upptäcker eller uppfinner sin region leder vidare till den följande diskussionen om den regionala konstruktionens nära relation till centrum och till den nationella konstruktionen.

Långa linjer av konjunkturfuktuationer kan följas i turismens profilering av Värmland. Turismen var långt in på 1900-talet främst ett bildningsprojekt. Det frodades utifrån ett upptäckande av regionala kulturella skillnader, t.ex. i samverkan med folklivsforskarnas kartläggning av Sverige. I det sena 1900-talet har turismen som masskonsumtion och upplevelseindustri blivit en av huvudnäringarna. Nu är det naturen och det vilda som lanseras. Istället för att som i början av århundradet lanseras som en variation i ett nationell kulturell provkarta blir Värmland en vild och exotisk utkant, en plats för leken och fantasin.

Samtidigt, eller sedan 1970-talet, har det skett en

återpolitiserings av både kultur och natur genom de nya sociala rörelserna. Nostalgin efter förgångna gemeinschaftspräglade samhällsformer och ekorörelsens längtan efter en oförstörd natur har skapat bilder av en värmländsk historia och tradition som något som bör bevaras och återskapas. Aktualisering av regionen utifrån ekonomiska kriser och globala omstruktureringar berörs i detta kapitel relativt kort, och främst utifrån forskares och utredares bild av glesbygd och eftersatt. Detta tema återkommer dock starkt i det avslutande kapitlet, Värmland i världen, som utgör en konklusion genom att ta upp regionalitetens roll som politisk retorik i dagens samhälle.

Den Europeiska gemenskapen har desarmerat nationalstaten och, säger man, därmed medfört en slags chans för regionerna. Kanske har den snarare fört in dem i en ständigt mer uppskruvad spiral av marknadsföring och profilering av identitet. Alla tvingas göra sig till hjältar, skriver Kullgren välfunnet. Kultur blir ett nyckelord, inte för etnologen, utan för politiker och planerare. För Värmlands del innebär denna mycket explicita kulturella identitet, som ligger utlagd i listform på Internet, att man å ena sidan hävdar styrkan i något slags särart, vilket ska legitimera autonomi och självbestämmande, men å andra sidan målar upp som ett främsta kännetecken den evigt återkommande ”berikande mångfald” som vi stött på flera gånger tidigare. Öppenhet för kontakterna med grannregioner och världen utanför ses som karaktäristiskt och förankrat i en värmländsk historiskt grundad multikulturalism, öppenhet och pragmatism.

I slutkapitlet knyts bilderna av det värmländska samman med en aktuell diskussion om medborgarskap, universalism och partikularism, här i form av begreppen medborgarpatriotism och särartspatriotism. Kan den lokala lilla särartsvärlden, uppbyggd kring social och kulturell identifikation, förenas med ett politiskt deltagande i en större värld baserad på jämlikhet och universella mänskliga rättigheter? Kullgren menar i sin diskussion om narrativitet och regionalitet att just i berättelsernas form kan dessa diametralt olika projekt och föreställningsvärldar trots allt bringas i samverkan. I de två sista kapitlen tappas något av den intensitet och soliditet som avhandlingen för övrigt präglas av. De knyter ändå ihop intressanta och aktuella frågeställningar som hållits levande genom avhandlingstexten vad gäller identitetspolitik och medborgerligt deltagande idag i ljuset av debatter kring erkännande kontra rättvisa, särart kontra likhet.

Ack Värmland belyser således flera aktuella teman. Ämnen som regionalitet och föreställningarna om det nationella, förs samman med teoretiska diskussioner om särart och tillhörighet samt om språket och de kulturella konstruktionernas plats. Narrativitetstematiken utvecklas fräscht och flyhänt, men det är också välgörande med den hjärtnot av materialitet och institutionaliserade praktiker som mer präglar avhandlingens genomförande än dess teoretiska fundament. Allt är väl kopplat till en genomgående intressant, ofta fångslande, empiri. Det är en avhandling som är intelligent, omdömesgill, välskriven och sköjig.

Ella Johansson, Lund

Barbro Johansson: *Kom och ät! Jag ska bara dö först... Datorn i barns vardag.* Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg 2000. 272 s., ill. English summary. ISBN 91-85838-51-9.

Barbro Johanssons doktorsavhandling i etnologi presenterar det nya empiriska fältet barn och datorer. Författaren utgår från den etnologiska forskningstradition som betonar mångfald och komplexitet och som vill problematisera fasta kategorier som kön, klass, etnicitet likaväl som den egna forskarrollen. Denna grundsyn kombineras med tankar ur det ”nya sociologiska barndomsparadigm” som socialantropologen Allison James och sociologen Alan Prout presenterat. Efter vissa modifieringar kommer författaren fram till påståendet att den ”nya barndomsforskningen betraktar barndom som en konstruktion och barnen som delaktiga både i denna och i konstruktionen av samhället i övrigt” (39). Barn, liksom vuxna, betraktas ”som agerande och reflekterande kulturvarer” (ibid.).

För att demonstrera detta behövde författaren ett teoribygge som kunde visa hur föreställningarna och idéerna konstrueras, aktualiseras och reproduceras. Detta hittade hon hos ett antal poststrukturalistiskt inspirerade feminister som alla tog utgångspunkt i Michel Foucaults diskursteori.

För att tydliggöra den dynamiska aspekten av hur diskurser aktualiseras använder författaren begreppet ”subjektspositioner”. Individens intar dessa positioner utifrån sin ”subjektivitet”, dvs. individens samlade erfarenheter, personlighetsdrag och förkunskaper.

Med detta har Johansson kommit fram till att formulera sitt syfte som lyder så här: